

EXEGETISCHE EN BIJBELS-THEOLOGISCHE NOTITIE BIJ HET ONDERWERP 'ENIGE OPMERKINGEN OVER HET BEROUW VAN GOD', INGELEID OP DE THEOLOGISCHE STUDIEDAG VAN 8 DECEMBER 1990 DOOR DSR H. SMIT.

Ds Smit deed ons in twee fases zijn lezing toekomen. Eerst legde hij ons de probleemstelling voor en op de studiedag zelf presenteerde hij zijn eigen inbreng. Door de probleemstelling-vooraf werd ik uitgedaagd ook zelf mijn gedachten over het vraagstuk te laten gaan. Zo stelde ik enige punten op papier die ik aan het einde van de studiedag aan ds Smit overhandigde. Deze vroeg me na kennisneming ervan thuis of dit paper niet aan de lezing zou kunnen worden toegevoegd en bij de studiemap gedaan. Het is met enige schroom dat ik aan dit verzoek voldoe omdat mijn punten het 'ausgewogene' en systematische van Smit's lezing ten enenmale missen. Maar, zo wierp ds Smit tegen, het waardevolle ervan is toch dat uit je opmerkingen blijkt dat je als theoloog 'van de eerste lijn' (zie voor deze aanduiding de lezing zelf) toch niet star of 'Grieks' behoeft te wezen.

H. de Jong

1. Ten aanzien van het in verband met het onderwerp vaak aangehaalde I Samuel 15 valt op dat in dat hoofdstuk tot tweemaal toe gezegd wordt dat het de Here berouwde dat Hij Saul tot koning over Israel had gemaakt (de vss 11 en 35), terwijl daartussenin de statement voorkomt 'Ook liegt de Onveranderlijke Israels niet en Hij heeft geen berouw, want Hij is geen mens dat Hem iets zou berouwen' (vs 29). Uit het zo dicht bij elkaar voorkomen van deze tegengesteld klinkende getuigenissen mogen we misschien afleiden dat de heilige schrijver in dit ja-nee-berouw minder tegenstrijdigheid gevoeld heeft dan wij.

2. Het is mogelijk dat hij onderscheiden heeft tussen twee perspectieven, een van kortere en een van langere afstand. En dat het hem in het kortere-afstand-perspektief niet moeilijk viel om bij de Heilige berouw op te merken, terwijl hem in het grotere perspectief van Gods raad en heilsplan geen 'schaduw van ommekeer' (Jakobus 1 : 17) opviel, maar hij in tegendeel getroffen werd door de enorme konstantie en consistentie waarmee God werkt.

3. In plaats van te spreken van kleiner of groter perspectief zou je ook nog het onderscheid tussen taktisch en strategisch te hulp kunnen roepen. Toen ik me destijds in het kernwapendebat mengde heb ik me enige termen eigen moeten maken om op z'n minst te voorkomen dat ik volkomen onnodig de plank zou mislaan. Men onderscheidde in die wereld tussen taktische en strategische kernwapens. Taktische wapens dienden ervoor om ingezet te worden in een konkrete frontsituatie, terwijl strategische wapens op grote afstand van het front werden gehouden en haast meer politieke dan militaire betekenis hadden. Terwijl dus aan westelijke zijde alle strategische kernwapens oostwaarts (immers op Rusland) gericht stonden, was het denkbaar dat in een bepaalde strijdsituatie de taktische kernwapens dwars tegenovergesteld in westelijke richting wezen. Voor de ene vijand keek men dan de ene keer in oostelijke en de andere keer in westelijke richting. Met dit gegeven werkend zou je kunnen zeggen dat de Here God in de taktische sfeer berouw heeft maar in strategisch opzicht daar ver vandaan is en blijft. Dit voorbeeld lijkt trouwens

sterk op dat van K. Schilder, dat door drs Smit besproken wordt.

4. Men zou wat dat verschil in perspectief of strategie betreft ter vergelijking kunnen wijzen op wat in de Schrift over de vrees van Mozes voor de farao gezegd wordt. In het verhaal van Exodus 2 lezen we nadat de vechtende man Mozes van zich gestoten had: "Daarop werd Mozes bevreesd, want hij dacht: voorwaar, de zaak is bekend geworden. Toen Farao van deze zaak hoorde, trachtte hij Mozes te doden, maar Mozes vluchtte voor Farao en zocht verblijf in het land Midian" (vs 14/5). Maar in Hebreëen 11 : 27 lezen we over dezelfde Mozes : "Door het geloof heeft hij Egypte verlaten zonder de toorn des konings te vrezen. Want hij bleef standvastig, als ziende de Onzienlijke". Zou het de bedoeling van de schrijver van de Hebreëenbrief niet geweest kunnen zijn om met het getuigenis van Mozes' vrees voor ogen de indruk weg te nemen als zou Mozes doorgaans een vreesachtige man geweest zijn? Dat met andere woorden hij duidelijk heeft willen maken dat Mozes weliswaar bij die gelegenheid waarover Exodus 2 vertelt uit vrees voor de farao uit Egypte uitgeweken is maar dat hij zich in het grotere perspectief gezien door de imponerende macht van de farao niet uit het veld heeft laten slaan? Mozes kwam onverschrokken terug en zijn verlaten van Egypte daarna droeg geen zweem van vrees meer. En zo kon in het kleinere perspectief van vrees en in het grotere perspectief van vreesloosheid gesproken worden. Ook het verschil tussen het verkregen hebben en het niet-verkregen hebben van de belofte(n) door de vaders (zie Hebr. 11 : 33 en 39) valt met het schema van de korte en de lange baan goed te benaderen. Zelfs in de uitsluitend menselijke sfeer kun je dus twee tegenstrijdig klinkende getuigenissen met elkaar rijmen, laat staan dat de goddelijke ons serieuze moeilijkheden zou moeten bereiden. God is groot en wij begrijpen Hem niet.

5. Dat I Samuel 15 : 29 het grotere perspectief op het oog heeft zou nog bevestiging kunnen vinden in de naam die de Heilige daar draagt: 'de Onveranderlijke Israëls'. Echter is deze vertaling niet zeker. Het Hebreëuwse woord *n e t s a c h* betekent in I Kronieken 29 : 11 'glans' of 'roem', en zo vertaalt men vrij algemeen dan ook hier 'de Roem van Israel'. Buber vertaalt 'Zuversicht' en dat schijnt weer steun te vinden in Klaagliederen 3 : 18. Maar overigens heeft het Hebreëuwse woord altijd de betekenis van 'duur' of 'eeuwigheid' en dat maakt dat er voor de vertaling 'de Eeuwige', 'de Duurzame', 'de Onveranderlijke' toch wel iets te zeggen valt, al vindt deze weergave in geen van de oude vertalingen steun. In wat I Samuel 15 : 29 zegt past deze betekenis natuurlijk uitstekend, in ieder geval beter dan de twee andere genoemde vertalingen.

6. De tekst van I Samuel 15 : 29 wordt wel eens zo gelezen alsof er bedoeld was: 'God heeft niet berouw, zoals een mens het telkens weer heeft' (vergelijk de eindconclusie die drs Smit in zijn studie uit het boek van ds J. F. Heij, 'Berouw van God en mensen' trekt). De gedachte is dan dat God en mens overeenkomen wat het berouw betreft, maar verschillen in de wijze waarop zij dat hebben. Dit lijkt mij een ombuiging van de tekst. Stel je voor dat je dezelfde redenering zou toepassen op het eerste deel van dat bijbelvers 'God is geen mens dat Hij liegen zou': 'God liegt niet zoals een mens dat telkens weer doet', dat wil zeggen : het liegen zelf hebben God en de mens wel

gemeen, alleen in de wijze waarop verschillen zij. Dat is te gek om over te praten. Niet in de wijze van berouw-hebben maar in het berouw hebben zelf verschillen de Here God en de mens, dat is de duidelijke implicatie van het betreffende bijbelvers.

7. Nog wat doordenkend op die twee belangrijke getuigenissen uit het Oude Testament die zo strak het berouw-hebben van God ontkennen, Numeri 23 : 19 en I Samuel 15 : 29 dus, valt het me op dat beide teksten het (niet-)berouw-hebben parallel zetten met (niet-)liegen. Die parallellie ontbreekt ten enenmale op al die plaatsen die van Gods (wel-)berouw-hebben spreken. Zou dit niet kunnen betekenen dat op beide genoemde plaatsen toch meer een bepaald soort berouw bij God ontkend wordt, een negatief gekleurd berouw? Een spijt zoals mensen die hebben als ze iets moeten betreuren? Hier zou een onderscheid tussen berouw en berouw uit volgen. Zo iets als berouw - ja, spijt - nee. Toegegeven, dat zou een wat kunstmatig onderscheid zijn, maar op ander gebied werken we daar ook wel mee. Om daarvan een voorbeeld te geven: het ene Hebreeuwse werkwoord *n i s s a* vertalen we de ene keer met 'beproeven' of 'op de proef stellen' (Genesis 22 : 1), de andere maal als 'verzoeken' (Deuteronomium 6 : 16), de ene keer is het aanduiding van iets dat God doet en het heeft dan geen negatieve betekenis, de andere maal ziet het op een menselijk doen dat gediskwalificeerd moet worden. Er zou gezegd kunnen worden: 'God is geen mens dat Hij iemand zou verzoeken noch een mensenkind dat Hij een ander zou uitproberen'. Inderdaad zegt het Nieuwe Testament: "Want God kan door het kwade niet verzocht worden en Hijzelf brengt ook niemand in verzoeking" (Jakobus 1 : 13). Zoals we dus tussen 'beproeven' en 'verzoeken' onderscheiden, zo zou ook het onderscheid tussen 'berouw' en 'spijt' zin kunnen hebben. - Tot deze overweging die eigenlijk een beetje uit de toon van de rest valt (zie punt 6), kwam ik na het aanhoren van de lezing van drs Smit.

8. Wat nu de vraag aangaat aan welk getuigenis de voorrang moet worden verleend, of aan dat volgens hetwelk God wel of aan het andere volgens hetwelk Hij geen berouw kent, is de volgende waarneming van belang. In Numeri 23 : 19 lezen we: "God is geen man dat Hij liegen zou, of een mensenkind dat Hij berouw zou hebben". Hier wordt evenals dat in I Samuel 15 : 29 gebeurt het berouw-hebben genoemd als iets dat toch meer voor de mens dan voor God typerend is. Berouw hebben hoort bij het mens-zijn, zoals dat bij liegen natuurlijk helemaal het geval is. Van hieruit gezien is de kenschetsing 'antropomorf spreken' zonder meer schriftmatig te verdedigen. God is geen mens en daarom is Hem het berouw minder eigen dan de gelijkblijvendheid of consistentie. Als we dus met het God-zijn van God ernst maken zullen we van het geen-berouw-hebben van de Here uit moeten gaan. Het berouw van God waar de Schrift inderdaad vaak over spreekt (en dat voor ons niets minder dan een evangelie is; God is geen sfinx, Hij kan 'om'!) is dus aan het geen-berouw-hebben ondergeschikt. Dat is niet 'Grieks' ge- of bedacht (zoals tegenwoordig vaak gezegd wordt) maar daar zijn exegetische en bijbels-theologische gronden voor aan te voeren.

9. II Petrus 3 : 9 zegt: "De Here talmt niet ..., al zijn er die aan talmen denken...". Bij dat 'er zijn er die...' is het niet nodig aan negatief ingestelde mensen te denken. Zelfs bijbelplaatsen kunnen je daarbij in de gedachten schieten, bijvoorbeeld Psalm 13 of Habakuk 2

: 3. Eigenlijk veel Schriftplaatsen getuigen van het niet dadelijk en zelfs vrij laat ingrijpen van God, van het talmen dus. In ieder geval is het 'denken aan talmen' niet hetzelfde als wat de spotters doen over wie het in het begin van de perikoop uit II Petrus 3 gaat. Te gemakkelijk worden die twee groepen van mensen met elkaar geassocieerd en aan elkaar gelijkgesteld. Welnu, in gelijke zin als waarin bij Petrus het niet-talmen van God tegenover de indruk van talmen geplaatst wordt zou je ten aanzien van het berouw kunnen zeggen: 'De Here heeft geen berouw, al zijn er die aan berouw denken', waarbij dan wat het tweede zinsdeel betreft o. a. het brede getuigenis van het Oude Testament in beeld komt. Het is immers opvallend hoeveel plaatsen in het Oude Testament over het berouwen van God spreken, zoals het even opmerkelijk is dat er geen enkele nieuwtestamentische tekst te noemen valt die het daarover heeft. Het wordt daarin juist integendeel ten sterkste ontkend dat de Here zo iets als berouw zou overkomen, bijvoorbeeld door Jakobus die van de Vader der lichten zegt dat er bij Hem 'geen verandering is of zweem van ommekeer' (1 : 17; zie voorts Romeinen 11 : 29 en Hebreëen 7 : 21, welke laatste tekst overigens een citaat is uit Psalm 110). Zou hieruit niet kunnen blijken dat het besef van de onberouwelijkheid van God het later volledig gewonnen heeft van de indruk dat er bij de Here berouw is? Het feit dat wij het antropopatische van de bijbel doorzien (wat ds Visee zo eigenaardig en ongeloofwaardig vindt), zou hiermee samen kunnen hangen. We zouden daarin wel eens echte discipelen van het Nieuwe Testament kunnen blijken te zijn.

10. Men zou hier zelfs de spekulatieve gedachte aan vast kunnen knopen dat sinds de vleeswording van het Woord het antropomorfe in God voortaan concreetheid gekregen heeft in Jezus Christus en dat de voorstelling van God Zelf er sindsdien vrij van is. Dat God geen sfinx is en 'om' kan, weten we nu als we naar onze Heiland kijken. God is in Hem zeer nabij, maar door Hem ook zeer verheven gebleken. (Getuige voor dat laatste bijvoorbeeld ook het feit dat de eigennaam van God J H W H in het Nieuwe Testament verdwenen is.) Het woord van Psalm 113 : 5 en 6 : "Wie is als de HERE onze God, die zeer hoog woont, die zeer laag neerziet, in de hemel en op de aarde?" - is door Christus in dubbele zin vervuld. De majesteit van God schittert sinds zijn komst zowel in de transcendentie als in de kondescentie. Ik bedoel dat niet in dialektische zin dat de transcendentie schittert in de kondescentie (al is ook dat waar!), maar ik vraag hiermee aandacht voor het feit dat de Vleesgewordene in wie El immanu is ons vooring in de grootst mogelijke eerbied voor de 'Vader die in de hemelen is', de 'Heilige Vader'. Deze God is inderdaad geen mensenkind dat Hem iets berouwen zou, maar Hij is in Jezus Christus wel zo'n mensenkind geworden. Jezus Christus is het die ons in Zichzelf een betrouwbaar beeld van de Vader schetst als Hij in de gelijkenis zegt: 'en de heer k r e e g medelijden met zijn slaaf...' (Matt. 18 : 27). - De gedachte dat het antropomorfe van de bijbel in Jezus Christus zijn vervulling vindt is ook aan te treffen bij Miskotte, Als de goden zwijgen, p. 106 e. v. en p. 145 ('de Zoon heeft de mensvormigheid in zich geabsorbeerd'), al wordt dat bij hem in die zin uitgewerkt dat de menswording de vooronderstelling van alle openbaring is en gegrond is in het wezen van God.

11. Toch komen we er niet uit. Maar, zoals ds Smit in de bespreking zei, al kom je er niet uit, het daarom nog niet zonder waarde erin te komen. Zo zouden de genoemde opties toch ingangen kunnen zijn waarlangs we enigszins verder komen met het overdenken (naar aanleiding van het thema 'het berouw van God') van wie de Here voor ons is.